

Student Affairs

Naa Khakhathi dzo Disendekaho nga zwa Mbeu ndi mini (GBV)?

Hu na thalutshedzo nanzhi dza GBV; naho zwo ralo, thalutshedzo ine ya tangedzwa nga maanda lifhasini ndi "khakhathi dzo tou livhiswaho thwii kha muthu zwo disendeka nga mbeu kana KANA kana u fanyiswa nga mbeu (Ott, 2017). GBV i katela ndila inwe na inwe ya vhudifari na u tambudza zwine zwa vhangha:

- nyofho
 - u huvhadza muvhili
 - u vhaisa vhubfiwa
 - musu muthu a tshi ita zwithu zwine a si zwi takalele
 - lufu
- Khakhathi dzo disendekaho nga mbeu (GBV) dzi dovha dza katela zwiito zwa khakhathi zwine zwa itelwa vhafumakadzi, vhanna, vhatukana kana vhasidzana, zwo bveledzwa nga milayo ya matshilisano nga ha mishumo na vhudifari vhune ha lavhelelwa kha mbeu inwe na inwe. Zwi itea kanzhi kha vhusaka. Naho vhanna na vhatukana vha tshi tanea kha u tambudzwa na khakhathi, vhafumakadzi na vhasidzana tshifhinga tshinzhi vha kwamea zwinzhi zwi tshi itiswa nga u sa lingana ha maanda na tshiimo tsha matshilisano tshi re fhasi tshe vha newa nga tshitshavha. Zwi taluli hezwi kanzhi zwi bveledza khethululo na u hanelwa zwickhala kha masia o fhambanaho a vhusshilo.
 - zwigwada zwo tanwaho zwi katela:
 - Vhafumakadzi na vhasidzana
 - vhana
 - vhaaluwa
 - vhatu vhane vha tshila na vuholefhalu
 - lesbian, gay, bisexual, trans, queer/questioning, intersex, vhatu vha si na zwi taluli zwa mbeu (LGBTQA+) (Nkonyane, 2019)

Khakhathi dzo Disendekaho nga zwa Mbeu

Zwiga zwa ngafhadzo ya GBV

Hedzi ndi tsumbo dzo dowealeho na ngafhadzo dza GBV, nga maanda kha vhusaka.

Naho zwo ralo, mutevhe a u fheli, sa musu dzi inwe ndila dza GGBV dzi tshi vhonala dzi inwe dzi si na zwiga zwine zwa vhonala.

- Vivho lo kalulaho
- Vhuṅe
- U sa humbulelwa
- U vha na mbiti
- Tshituho kha zwifuwo
- U tambudza nga u tou sema
- U langula nga maanda
- Vhutendatenda ha kale nga mishumo ya vhafumakadzi na vhanna kha vhusaka
- U kombetshedza zwa vhudzekani kana u sa dzhiela ntha vhafarisi vhavho u sa vha na dzangalelo la zwa vhudzekani
- U thithiswa kha maitete a u langula mbebo kana u hana u thonifha maitete o tendelaniwaho khao
- U vhona mulandu mupondwa kha zwi inwe na zwi inwe zwo khakheaho zwo bvelelaho
- U thithiswa kana u thivhela vhukoni ha mushumo ha mupondwa ha u shuma kana u dzhena tshikolo
- U langula masheleni othe
- U tambudza mi inwe mirado ya muta, vhana kana zwifuwo
- U pomokwa ha mupondwa u amba na vha inwe kana u vha na vhuṅama
- U langula zwine mupondwa a ambara na uri vha zwi itisa hani
- U nyadza mupondwa, hu nga vha e ethe kana fhethu hu re na vhatu vhanzhi
- U shonisa mupondwa phanda ha vhatu
- U sema mupondwa mushumoni (NCADV, 2018)

Ndila dza GBV

GBV i nga vha hone nga ndila nanzhi dzo fhambanaho. Hedzi ndi ndila nanzhi dzo dowealeho:

Muvhili

U rwa, u vhanda, u rwa nga feisi, u raha

U fhisa

U tshipa

U tshinyadza ndaka ya vhuṅe

U hana ndondolo ya mutakalo na/ kana dzilafho la u langula

U kombetshedza khonani u shumisa zwidzidzivhadzi

U shumisa zwi tangu

Vhubfiwa

U vhidza nga dzina, u sema

U vhona mulandu mufarisi kha tshi inwe na tshi inwe

Vivho lo kalulaho

U shushedza

U shonisa

U holedza

U di khetha

U langula zwine mufarisi a khou ita na hune mufarisi aya

U sala murahu

Khakhathi dzo Disendekaho nga zwa Mbeu

Ndila dza GBV

GBV i nga vha hone nga ndila dzo fhambanaho. Hedzi ndi dzo dowealeho nga maanda:

Zwa vhudzekani

- U kombetshedza mufarisi wau u ita zwa vhudzekani na vhañwe vhatu (u rengiselwa u tambudzelwa lwa vhudzekani)
- U kombetshedzwa u ita zwiito zwa vhudzekani musi mupondwa a si khou dzhiela ntha tshothe kana a tshi khou ofha uri hai
- U huvhadza muvhili wa mufarisi musi vha tshi khou ita zwa vhudzekani
- U kombetshedza mufarisi u ita zwa vhudzekani hu si na tsireledzo/ u thithisa ndangulo ya mbebo

Thekhinolodzhi

- U heka imeili ya mufarisi na akhaunthu dza vhuñe
- U shumisa zwileludzi kha lutingothendeleki u sedza hune vha vha hone, thingo na milaedza
- U sedza vhuñumani nga kha nyandadzamafhungo ya matshiliso
- U toda u divha phasiwede ya mufarisi

Masheleni

- U vhangwa u huvhadza muvhili zwine zwa do thivhela muthu u ya mushumoni
- U hambekanya mufarisi mushumoni wawe
- U langula ndaka dza masheleni na u kona u vhea mufumakadzi kha gavhelo
- U tshinyadza tshikoro tsha khiredithi tsha mufarisi

Dzilafho nga murahu ha u kombetshedzwa zwa vhudzekani

Nga murahu ha uri muñwe muthu a kombetshedzwa zwa vhudzekani, ndi zwa ndeme u wana dzilafho la zwa mutakalo. POST-EXPOSURE PROPHYLAXIS (PEP) ndi dzilafho line la netshedzwa vhatu vho ponyaho u kombetshedzwa zwa vhudzekani u fhungudza khaedu ya u kavhiwa nga HIV. Arali muñwe muthu o kombetshedzwa zwa vhudzekani tshiimo tsha HIV tsha mutaleli tshi sa divhei, muthu o ponyaho we a kombetshedzwa zwa vhudzekani u ilaxwa vhunga mu(vha)thaseli vho vha vhe na HIV+. Hezwi zwi do khwathisedza zwauri khonadzeo dzothe dza u tsireledzwa dzo dzhielwa itwa u fhungudza khonadzeo ya u pfukisela HIV kha muthu o ponyaho u tambudzelwa zwa vhudzekani. Muthu muñwe na muñwe o kombetshedzwaho zwa vhudzekani u fanela u wana PEP. Hezwi zwi katela vhafumakadzi, vhanna na vhana, vhuvhili havho vhatukana na vhasidzana, vho vhighaho hu sa athu u fhela awara dza 72 vhe na HIV.

U wana PEP zwi na mbuelo dzi tevhelaho:

- U thivhela malwadze a zwa vhudzekani a phirela (STI), hu tshi katelwa HIV
- U thivhela kha u divhala hu sa todei zwo bveledzwa nga u tshipiwa
- U thivhela u wana Hephathisisi B
- U livhiswa kha ndondolo ya zwa mutakalo na matshiliso

Ndi dzilafho de line la netshedzwa?

Dzilafho li kha tshivhumbeo tsha philisi kha vhatu vha-hulwane na sirapu kha vhana. Mushonga hoyu u fanela u tou nwiwa sa zwe wa randelwa zwone, luvhili kana luraru nga divha. Ndi lini hune dzilafho la tea u nwiwa? Li fanela u nwiwa nga u favhanya, Fhedzi li fanela u nwiwa hu sa athu u fhela awara dza 72 (maduvha 3) a u kombetshedzwa. Mushonga u fanela u nwiwa lwa maduvha a 28.

Naa dzilafho li na masiandaitwa?

Hu nga vha na masiandaitwa, u fana na musi thoho i tshi rema, u neta, mapundu kha lukanda, u swela dangani na u tanza, zwine zwa alafhea. Ndi zwa ndeme nga MAANDA u sa pidza na mushonga na muthihi wo randelwaho, naho hu na masiandaitwa.

Ndi ngafhi hune nda nga wana PEP?

Vha do itwa ndingo dza HIV na u wana mafhungo na ngeletshedzo nga ha uri ndingo i amba mini. Vha do dovha vha wana ngeletshedzo nga murahu ha u wana mvelelo dza ndingo dza HIV. Mvelelo dzavho dzi nga wanala hu sa athu u fhela miminete ya 30 nga murahu ha u ita ndingo KANA vha nga humbelwa uri vha vhuzele mvelelo dzavho, hune vha do newa sitataphekhe tsha maduvha mararu tsha mushonga, uri vha thome u nwa.

Arali vha wanwa vhe phosethivi, mushonga u do mbo diimiswa. Vha do divhadzwa nga ha zwiimiswa na vhatu vhane vha nga thusa uri vha kone u tshila zwavhudi na uri nyimele yavho i dzule l tshi sedziwa. Arali vha lingiwa vha wanala vha si na, vha do wana dzilafho lothe. Arali vha tshi vhone zwauri zwi nga konda u vhuza nga murahu ha madalo a u thoma, kha vha vhuze dokotela a vha vhe dzilafho lothe.

Ndi ngani zwo tea u nwa mushonga lwa maduvha a 28?

U fhungudza khohakhombo ya u vha na HIV, vha khou eletshedzwa u nwa mushonga maduvha a 28. Vha do dovha vha ita dziñwe ndingo dza KIV nga murahu ha vhege dza rathi, miñwedzi miraru na nga murahu ha miñwedzi ya rathi nga murahu ha u tshipiwa/vhudzekani ha u kombetshedza. Ndi zwa ndeme uri vhone vha wanuluse mvelelo dzashu dza ndingo ya HIV uri vha kone u divha tshiimo tshavho tsha HIV.

Masiandaitwa a GBV

Masiandaitwa a ndeme a tshinyalelo idzi dza ndila idzi dza GBV dzi katela:

- u lwala
- dzhenuwo la muhumbulo, muvhili na vhubufiwa
- u dihwala muvhilini hu sa todei
- malwadze a phirela a zwa vhubudzekani, hu tshi katelwa na malwadze a HIV
- u divhulaha
- mutsiko
- u didzhiela fhasi
- lufu
- lengiswa pfunzoni kha ngudo dzavho
- u tutshela

Ndi ngafhi hune vha nga ya u wana thuso

Vhathu vho ponyaho/ vhapondiwa kanzhi a vha ambi nga hazwo zwavho nga zwiitisi zwo vhalaho, hu tshi katelwa u divhona mulandu, nyofho dza u dovha wa itwa zwenezwo, u sa tsha fulufhela maandalanga, khohakhombo/nyofho dza u dovha wa itwa mupondwa hafhu. Zwiito zwa GBV zwi humbudza u shoniswa na u vhonwa mulandu, u talulwa nga mirado ya tshitshavha, na u sa tangedzwa nga tshitshavha na muta wa muthu o ponyaho/ mupondwa. U talulwa na u sa tangedzwa hu nga nana musu muthu o ponyaho/mupondwa a tshi amba nga ha kana muvhigo nga ha tshiwo.

Arali vhone vha mupondwa wa GBV, ndi zwa ndeme uri vha tode thuso na u wana thuso. Vha nga livhana na tshumelo dzi tevhelaho:

- Lutingo lwa Thuso ya u Fhelisa Khakhathi dzo Disendekaho nga zwa Mbeu: 0800 150 150 kana SMS: 32074 kana WhatsApp: 084 922 8808
- National crisis number: 086 132 2322
- Report neglect kana GBV ya nwana: 0861 4 CHILD (24453)
- SAPS: 08600 10111
- Childline: 08000 55 555
- Kha vha vhige GBV inwe na inwe ya vhana na vhafumakadzi kha Muhasho wa Mveledziso ya zwa Matshiliso kana 0800 220 250.

Mbekanyamaitele na Milayo Afrika Tshipembe u Tsireledza tshirunzi tsha Pfanelo dza Vhathu

Phalamennde ya Afrika Tshipembe yo phasisa milayo u tsireledza pfanelo dza vhathu kha GBV. Kha vha vhale zwinzhi nga ha heyi milayo u divha pfanelo dzavho. Milayo heyi ndi:

- Mulayo wa Khakhathi dza zwa Mitani wa 1998
- Mulayo wa Vhana wa 2005
- Mulayo wa Ndongolo wa 1998
- Mulayo wa u Tutuwedza Ndinganelo na u Thivhela u sa Farwa nga ndila ya Vhudi wa 2000
- Mulayo wa zwa Vhutshinyi (Milayo ya zwa Vhubudzekani na Mulayo u Elanaho na Mafhungo eneyo)
- Mulayo wo Khwiniswaho wa 2007

(Phalamennde ya Riphabuliki ya Afrika Tshipembe ya, 2018)

Mafhungo a zwa Mutshudeni Unisa

Ri netshedza tshumelo dza thikhedzo dzi tevhelaho kha matshudeni, zwine zwa vha zwa tshidzumbwe nga maanda: Ri netshedza tshumelo dza thikhedzo dzi tevhelaho kha matshudeni, zwine zwa vha zwa tshidzumbwe nga maanda:

- Ngeletshedzo dza Muthu nga muthu na Tshumelo dza u Livhisa
- Tshumelo dza Ngeletshedzo ya Tshigwada
- Tshumelo dza Ngeletshedzo dza Vhafarisi na Mutu
- Tshumelo dza Thikhedzo dza u Didzhenisa ha Tshitshavha
- U dzhenelela na Mafulo a u Maandafhadza
- Tshumelo dza Mutakalo na Vhuvha ha vhuḍi, Thikhedzo dza Vhanwe nga iwe dza Pfunzo na pulatifomo ya neti-weke dza matshiliso
- Vha humbelwa uri vha tevhlele Facebook yashu kha: Unisa Student
- Thodiso kha sia la GBV

Bugu dzo Shumiswaho

The National Coalition Against Domestic Violence (NCADV). (2018). Signs of Abuse. Retrieved from: <https://ncadv.org/signs-of-abuse>

Nkonyane, B. (2019). What is gender-based violence? University of Pretoria. Retrieved from: <https://www.up.ac.za/speakoutup/article/2390196/what-is-gender-based-violence>

Ott, M. (2017). Series: What Does That Mean? Gender-based Violence. Women for Women. Retrieved from: <https://www.womenforwomen.org/blogs/series-what-does-mean-gender-based-violence>.

Women Against Abuse. (2019). Types of abuse. Retrieved from: <https://www.womenagainstabuse.org/education-resources/learn-about-abuse/types-of-domestic-violence>